

PÁLYI ANDRÁS

A Tartuffe „belső cselekménye”

Major Tamás Molière-rendezése
Miskolcon

„Egy Molière-mű ma: találós kérdés a kritikus szelleme és a színész érzékenysége számára. Ha kimondjuk egy Molière-darab címét, maga a szó azonnal valami ürt teremt, amely egyszeriben megtelik kutató, kérdezősködő csenddel. A színpadi hős »levált« a cselekmény-ről, »kilépett« belőle. Elárulta és elhagyta az író teremtette körülményeket, amelyekbe eredetileg azért helyezték, hogy kifejezze »egy típus általános vonásait«, hogy »sűrítve ábrázoljon egy személyt«, vagyis hogy valamiféle pszichológiai koncentrátum legyen - jegyzi fel Louis Jovet, mikor pályája egyik legértettebb színházi rendezésén, a *Tartuffe-ön* dolgozik. Hogyan játszunk hát a *Tartuffe-öt*, mikor „egy Molière darab tolmácsolásában minden igazolható”? Jovet szerint a lényeg az, hogy „a drámának belső és külső cselekménye van. Ez csak következménye annak, és a belső cselekmény mindig túllépi, kijátszja az elemzés erejét. A drámai mű titka belső cselekményében van”. Ennek alapján nyilvánvaló, hogy „ha Tartuffe hasonlít valakihez, senkihez sem hasonlít különösen, hanem az egész világhoz általában”.

Miért idézem Jovet rendezői nap-lóját Major Tamás Tartuffe-rendezésével kapcsolatban? Elegendő talán Kárpáti Aurél 1943-as kritikájára utalnom, mely Major első Tartuffe-alkítását elemzi, megállapítva, hogy „Major Tamás Tartuffe-je rekedtes, recsegő hangjával, száraz keneteljességével, hamis szemforgatásával is nagyon is átlátszó csúszás-mászásával, egész lényének elhanyagolt, visszataszító voltával egyszerre elárulja a komédiázó intrikust. Holott Tartuffe-öt nemcsak játszani kell, hanem teljes illúziót keltően élni, megtévesztően alakítani is. Mégpedig úgy, hogy szenteskedését szintén valódi érzések megnyilatkozásának higgyük, míg előttünk alakoskodik”. Kárpáti tehát lényegileg a „pszichológiai koncentrátumot” kéri számon Major alakításán, azt állítva, hogy különben Tartuffe „egész szereplése el-veszti hitelét”. Major Tartuffe-je valójában már akkor „levált a külső cselek

ményről, mintegy kilépett belőle, vagy-is nem egy típus általános vonásait akarta megmutatni, hanem a Tartuffe-jelenség belső szerkezetét.

Ez az az új Molière-játszás, mely Jovet híres rendezéseit jellemzi a párizsi Théâtre de l'Athénée színpadán, s ez az új Molière, akit Major és Várkonyi pályakezdő színészként felfedeznek maguknak, nekiállnak, lefordítják Molière több darabját, megcsinálják híres *Duda Gyurijukat* a Városligetben, melyet az úri osztály elleni izgatás vádjával hamarosan betiltanak. Ezt követően kerül színre a *Tartuffe* a Városi Színházban, Apáthi Imre rendezésében, Major Tamással a címszerepben, s nem csoda, hogy a feszült politikai helyzetben sokan azt beszélnek a városban, hogy Major Tartuffe-ben Imrédy Bélát játssza, ami mint saját vallomásában mondja - „nem volt ugyan szándékom, de nem is bántam”. Az se lehet véletlen, hogy Várkonyi a *Duda Gyuri és a Tartuffe* évében lefordítja Jovet *Egy komédiás feljegyzései* című könyvét, s az a Bibliotheca gondozásában megjelenik. Mindez mára már legendás színháztörténet. Az is, hogy a *Tartuffe* a felszabadulás után is műsoron marad, Major maga az előadást némileg átrendezi, s összesen ötszázszor játssza el a címszerepet.

De miért vette elő most, jó két évtizedes megszakítás után a *Tartuffe-öt*? S ha elővette, mit mond vele? Hisz nyilvánvaló, hogy egészen más politikai-közéleti színezetet kapott a darab a világháborúba belesodródó Magyarországon, mást a felszabadulást követő radikális társadalmi átalakulások idején, s ismét mást 1980-ban. Gondoljunk csak arra, hogy Tartuffe szenteskedésének leplezése a félfudális Magyarországon csaknem ugyanolyan botrányosan antiklerikális hatást váltott ki, mint eredetileg a XVII. századi Párizsban; nehéz lenne azonban ma elképzelni olyan eleven *Tartuffe-előadást*, mely az antiklerikalizmusra teszi a fő hangsúlyt. Major jól tudja, hogy nemcsak egyházas szenteskedés van, de ez korántsem jelenti, hogy erőszakosan aktualizálni akarná a Molière-vígjátékot. Épp ellenkezőleg. Eszébe se jut, hogy „belerendezze” az előadásba a hatalomnak kiszolgáltatót drámaköltő sorsát (amivel a darab végi „deus ex machina” fordulatot szokták újabb időkben mentetgetni a rendezők), nincs szándékában „kiemelni” a darabot Molière korából, s mintegy a jelmezek anakronizmusával tudtukra adni,

hogy minden történelmi fejlődés ellenére a nagy francia vígjátékíró ma is aktuális (erre is volt példa), s nem kívánja a Sztanviszlavszkij-rendszer lélektani aprólékosságával, feldúsítani és megterhelni a darabot (ha már idéztük Kárpáti Aurélt a negyvenes évekből, érdemes Nagy Péter Tartuffe-kritikájára utalnunk az ötvenes évek elejéről, melyben szeméretlenül Majornak, hogy jellemábrázolása idegen Sztanyiszlavszkij szellemétől, a korszak bevett szokása szerint eltekintve attól, hogy valószínűleg maga Sztanyiszlavszkij tiltakozott volna a legelénkebben metódusának minden áron való Molière-re erőltetése ellen). Milyen hát Molière a miskolci színpadon? Klasszikus és élő, „hagyományos” és csupa villanyosság, verses „irodalmi” színház és igazi commedia dell'arte, iskolapélda és fergeteges bohóság.

Major Tamás rendezéséről mindenképp elmondható, hogy *modellként* olvassa a darabot; nem akarja velünk elhitetni, hogy Orgon és háza népe mindenestül Tartuffe elvetemültségének és cselvetésének áldozata (ez Kárpáti Aurél értelmezése, aki egyenesen III. Richárddal állítja párhuzamba Tartuffe-öt), de nem ért egyet Roger Planchonnal sem, aki az utóbbi esztendő legeredetibb *Tartuffe-értelmezésével* jelentkezett a villeurbaine-i Théâtre National Populaire színpadán, s aki szerint Orgon mintegy maga teremti meg magának Tartuffe-öt, azaz Orgon különös vonzalma, elfogultsága Tartuffe iránt ébreszti fel a félszeg és aláztos imposztorban az igazi galádságot. Némi rokonság mégis van Major és Planchon *Tartuffe-je* közt, nevezetesen, hogy a miskolci előadásban is Orgon főszereplő, de legalábbis egyenrangú partnere Tartuffe-nek; ám korántsem a francia rendező sajátos olvasatának át-vételéről vagy közvetlen hatásáról van itt szó, hisz Major már egy 1973-as keltezésű írásában az „Orgon-centrikus *Tartuffe-előadásról*” gondolkodik, ami szerves továbbvitele régi Tartuffe-konceptiójának. Ha az előadás mindenekelőtt a darab „belső cselekményére” figyel, ha az egyes figurákat nem „pszichológiai koncentrátumként” akarja életre keltetni, hanem mintegy kilépve az illuzionista módon felfogott színpadi közezből, egyszerre mutatva meg Molière alakjainak külső és „belső” arcát, a szerepet, amit az életjátékon belül betöltenek, és az életet, amit nekik a szerepjátszás jelent, akkor egymás mellett futhat Tartuffe „III. Richárd-i” karrierje és Orgon

Blaskó Péter (Tartuffe) és Tímár Éva (Elmira)

Körtvélyessy Zsolt (Damis), Dégi István (Orgon) és Blaskó Péter (Tartuffe) (Veres T. Attila felvételei)

Tartuffe-teremtő hiszékenysége. Azaz Majort az Orgon-Tartuffe kapcsolat belső szerkezete érdekli a legjobban, ez az a modell, melyet az előadás aprólékos kidolgozásával megrajzol: a bigottság és az álnokság egymást kitermelő és újratermelő kölcsönhatása és összefüggése. S ez az olvasat magában rejti a nagy moliére-i komédiázás lehetőségét is, amit Major mesterien bont ki: színészi ökonómia és spontaneitás szervesen kiegészítik egymást e sodró ritmusú produkcióban.

A rendező egy előzetes interjúban, melyet a miskolci színház műsorfüzetében olvashatunk, így határozta meg az általa keresett játéknemet: „Miben játszunk most másként? Még komolyabban vesszük. Tartózkodunk minden víg-játéki ötlettől, és nemcsak a versek szép mondására ügyelünk, ami egyébként moliére-i tradíció, hanem a szerző szenvedélyességének felidézésére is. Meggyőződés, hogy minél komolyabban játszunk, annál többet lehet rajta nevetni. Az utóbbi húsz évben azért nem volt a Moliére-előadásoknak sikerük, mert ez a komolyság hiányzott belőlük. Komolyság és commedia dell'arte - ez a látszólagos ellentmondás sajátos szintézist jelent a miskolci előadásban, aminek ihlető forrása alighanem a Major által ki-emelt moliére-i szenvedélyességben van. Ez nemcsak a játék hőfokát, hanem személyességét is meghatározza. A XVII. századi párizsi polgári szalon figurái úgy válnak személyes ismerőseinkké, hogy ehhez semmiféle modernizálás,

mára utaló asszociáció nem szükséges: Major a moliére-i szenvedélyt nyomozza a darabban, s ez nem egyszerűen jó dramaturgiai kalauz, hanem egységesítő erő is, mely a játék legfelforróbb pillanataiban már-már elmosza a színpadot és nézőteret elválasztó rivaldát.

Hogyan olvassa hát Major a *Tartuffe* belső cselekményét? Térjünk vissza egy pillanatra a darab körüli eredeti viták-hoz, melyek egyik végletét a párizsi érsek átka, a másikat a király bátorító tapsa jelentette. Alaptalan volt-e az egykori egyházi hatalmasságok felháborodása, akik úgy vélték, hogy az álszent impostor kipellengérezésében Moliére magát a vallást támadja? „A jezsuiták és a janzenisták korában vagyunk. Pascal csak pár éve halt meg: mit szólt volna ő a *Tartuffe-höz*? Igaz, Moliére csak a szenteskedést akarta kigúnyolni, s nem a »valódi áhítatot«. De hogyan definiálja ő ezt a »valódi áhítatot«! Az erkölcsre szorítja, a társadalmi erényekre: akár egy hitetlen filozóf!” - írja Babits Mihály, s igaza van. A Moliére-darab szellemét a „hitetlen filozóf” gondolkodásmódja határozza meg, aki Orgon és Pernelle asszony vallásosságát a hiszékeny önbecsapás és a tartuffe-i álnokság táptalajának tekinti: az a modell, mely a mű „belső cselekménye”, csak ebben a vallásos közegben, a „józanág szavát” (Babits) nem ismerő - pontosabban: is-merni nem akaró - vallásos miliőben működhet. A miskolci *Tartuffe*-öt azonban nem a hamis vallási tudat leleplezése élteti, mert ez ma már aligha éltetné (a le-

leplezést időközben elvégezte maga a történelem), hanem annak a megmutatása, hogy az Orgon-Tartuffe kapcsolat „vallásos” modellje, mely a józan ész elhallgattatását jelenti, az úgynevezett laikus, vagyis nem vallásos társadalomban is újratermelődhet. Sőt annál inkább „divatba” jöhet, minél inkább előnyben részesíti az általános mentalitás a lojális hiszékenységet a józan ész szempontjával szemben. Így lesz Major *Tartuffe*-jében az egykori párizsi nagypolgári famíliából mai magyar kispolgári család, anélkül, hogy modern viseletbe öltöztetné a játék szereplőit, vagy bármi erőltetett aktualizáláshoz folyamodna; Székely László díszlete is jól bejátszható, „hagyományos” párizsi szalon, még ha valamivel szerényebb is a lehetségesnél, s nyilván szándékosan az (amiben azonban semmiféle hivalkodó „lefokozás” nincs), Szakács Györgyi ruháit szintúgy a korthűség határozza meg.

Dégi István Orgonja viszont olyan hamisítatlan kispolgár, hogy akár Szakonyi Adáshibájából is jöhetne; ráadásul szellemesen és könnyedén az, kifogyhatatlan humorérzékkel és komikusi leleménységgel (ami itt sokkal inkább a maga helyén érvényesül, mint legutóbb a kaposvári *Halmiban*), igazi, jouvet-i értelem-ben vett komédiás, aki az egész estét bírja invencióval és sziporkázó ötletességgel, noha néhány túlcavart játékot, el-túlzott hangsúlyt nem ártott volna lefaragni Orgonjáról. Tímár Éva Elmirája egyszerre finom, már-már presziöz - és közönséges. A legérzékenyebben, mond-

hatni szinte „érezkiesen” azt a kettősséget dolgozza ki, mely Tartuffe-től való, mélyről jövő undorodásában rejlik, hisz Elmirája számára Tartuffe szerelmi ajánlata mindenekelőtt azért botrányos, mert sérti a szerepet, amit a polgári tisztességre sokat adó asszony Orgon oldalán betölt.

Blaskó Péter Tartuffe-jében az alakítás „külsője” és „belsője” sajátos dialektikával él. Tartuffe-je megjelenésében, gesztusvilágában sok tekintetben felidézi Major egykori játékát, mégis autentikusan Blaskóé a figura, nem is annyira az átélés, mint inkább a megmutatás és a megélés ama kettőssége által, ami az előadás fő erénye. Ez a Tartuffe egyetlen pillanatra se téveszt meg cukros-mézes hízelgésével, végig nyilvánvaló kétszínűsége, ám annál mélyebben megmutatja a törvényt, mely a „jámbor” Orgont kar-mai közé hajtja. Blaskó Tartuffe-je első-sorban a játszma íratlan szabályainak be-tartására ügyel: józanul tudja, hogy amíg Orgonban nem jut szóhoz a józan ész, addig neki nyert ügye van.

Szerencsi Éva Mariane-ja bájos, ártatlan és szeppent kislány: dacolna apja „jámbor” vakságával, de végül is játékszer Orgon kezében. Péva Ibolya Dorine, a komorna szerepében jópofa, ami nem sok, de elegendő ahhoz, hogy beilleszkedjék az együttesbe. Kulcsár Imre Cléante-ja meglehetősen fakó, de jól érzi az előadás ritmusát; Máthé Éva körül azonban mintha megtörne ez a ritmus, amit aligha indokol Pernelle asszony egyéb-ként jól éreztetett nehézkes és bigott észjárása. Galkó Balázsnak még elhiszszük Valért, kevésbé Körtvélyessy Zsolt-nak Damis indulatait, s Csapó János is nehezen talál hangot a Lojális úr figurájához. Mégis elmondható, hogy együttes mozog és él a színpadon, a nézőt pedig nemcsak magával sodorja a lendületes és jókedvű komédiázás, hanem közben a klasszikus Moliére-vígjáték mai arcát is megmutatja.

Molière: Tartuffe (miskolci Nemzeti Színház)

Fordította: Vas István. Rendező: Major Tamás. Díslettervező: Székely László. Jelmeztervező: Szakács Györgyi. Rendezőasszisztens: Matus Judit.

Szereplők: Máthé Éva, Dégi István, Tímár Éva, Körtvélyessy Zsolt, Szerencsi Éva, Galkó Balázs, Kulcsár Imre, Blaskó Péter, Péva Ibolya, Csapó János, Matus György, Eggerszegi Judit.